

Sava Stepanov

EDO MURTIĆ – izložba grafika

Galerija likovne umetnosti Poklon zbirka Rajka Mamuzića,

24. 11 – 24. 12. 2006.

U tokove savremenih umetničkih zbivanja Edo Murtić se uključuje sredinom dvadesetog veka. Posle jedne izuzetno rane samostalne izložbe, predratnog školovanja na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu i boravka u beogradskom ateljeu Petra Dobrovića, posle iskustva ratnog angažovanog umetnika, Murtić će veoma brzo dospeti do područja autentičnog slikarskog iskaza. U hrvatskoj i tadašnjoj jugoslovenskoj umetnosti, rane pedesete su doba kada se postavljaju fundamentalna pitanja modernizma i apstraktne umetnosti, kada se ustanovljavaju univerzalni kriterijumi i vrednosti. U Zagrebu se početkom 1953. godine priređuje niz značajnih izložbi kojima se afirmišu izuzetno značajne promene: već tokom februara meseca EXAT priređuje svoju prvu postavku u Društvu arhitekata, dok se u Salonu ULUH-a u Praškoj ulici, posle izložbe "eksperimentalnih" kolaža Antuna Motike, održava prva zagrebačka samostalna izložba slika Ede Murtića. Ta je izložba nastala posle umetnikovog boravka u SAD-u i predstavljala je slikarsku interpretaciju urbanih motiva, prizora koje slikar prezentuje asocijativno – odlučnim sumarnim širokim potezima, intenzivnim koloritom. Te slike, čini se, stoje na početku celokupnog potonjeg kontinuitetnog bavljenja apstrakcijom, iako, kako to lucidno primećuje Zdenko Rus, Murtić tada još "nije u apstrakciji ali je u Slikarstvu".

Razvijajući svoju slikarsku misao skladno i logično, posle nekoliko ciklusa (Doživljaj Amerike, 1951–1952; Opatijski ciklus, 1954–1956; Otoci sna, 1956–1960) Murtić će se sve više oslobađati evokativnih asocijacija na viđene motive i predele. Oslobođeni pikturalni elementi postaju ekskluzivni sadržaj nje-

gove slike. Upravo tada Murtić iznalazi pravu meru vlastite slikarske senzibilnosti: on je slikar lirske apstrakcije, slikar širokog zamaha, temperamenta, snažne energije i ekspresije. Taj koncept će, tokom potonjeg delovanja Murtić razvijati postupno – ostajući veran onoj vrsti slikarstva koje će u primarnom fokusu uvek imati pikturalne značajke, likovne dragocenosti, autentičnu strukturu slike kao zasebnog i sasvim autonomnog bića. Murtić će se baviti "čistom" apstrakcijom, ali će, tokom celokupnih osamdesetih i u atmosferi postmodernističke "umetnosti osamdesetih", suvereno i beskompleksno, praviti eksurse do osobenih i sasvim slobodnih priziva pejzaža ili do slika u kojima je potencirao simboličke naznake, nikada ne narušavajući vlastitu primarnu konceptualnu strukturu. Kontinuum Murtićevog slikarstva zaokružen je na samoj prekretnici vekova kad potentnim, dinamičnim i vehementnim ekspresivnim duktusom slika ostvarenja poput diptiha Razgovor sa zidom (2002), Katedrala I (2003) i Katedrala II (2004), koje predstavljaju istinski kulminativni krešćendo njegovog ukupnog slikarskog opusa.

U hrvatskoj i nekadašnjoj jugoslovenskoj umetnosti, Murtićevo slikarstvo je imalo ugled svojevrsnog međaša. Učešće ovog umetnika u gibanjima tokom ranih pedesetih je bitno uticalo na procese modernizacije slikarstva pritisnutog tradicionalizmima i pokušajima nametanja socijalističkog realizma. Murtić je od onih slikara koji je tih godina slikarstvo zaputio ka vlastitoj problematici. Tokom šezdesetih njegovo slikarstvo je aktivni činilac tadašnje umetničke scene, tokom osamdesetih ga kritika prihvata kao anticipatora ali i aktivnog učesnika postmodernističkog slikarstva... No, nikada nije bio zagovornik ontoloških i analitičkih preispitivanja. Jednostavno, Murtić zasniva svoje slikarstvo na potencijalima i delotvornom dejstvu likovnih elemenata – boje, linije, materije, gesta, ritma... Flaminio Gualdoni zapaža da Murtićev rad tvori svojevršno "mišljenje boje" i tako ukazuje na zasebnost njegovog kolorizma. Linija je u ovom slikarstvu uvek plod gestualizma i akcionizma koji potvrđuje shvatanja

slikarstva kao ispoljavanje unutrašnjeg impulsa a ne kao praktičnu, operativnu manifestaciju intelektualnog procesa i saznanja. Zapravo, ovde u ovim slikama ništa nije plod slučaja – a kako to konstatuje Argan "sve što nije slučaj, u umetnosti, jeste nužnost koja je osnovni uslov delovanja"... Murtićevo slikarstvo jeste slikarstvo volje i delovanja. Upravo tu se javljaju podaci o modernosti Murtićevog pikturalnog mišljenja. No, ti emancipovani pikturalni elementi koji su jedini sadržaj slike, koji su sažeti u jedinstven i živ prostor mogu se videti i kao jedan ponovo uspostavljeni kosmos ili haos. Jer, dominirajući zamah kistom po platnu istovremeno se može tumačiti i kao znak pobune protiv brojnih političkih i socijalnih događaja koji vređaju i ponižavaju svest, ali i kao znak dokazivanja vlastite demijurške sposobnosti i vitalističke snage da se pokaže i dokaže mogućnost duhovnog prevladavanja osećanja alijenacijske ugroženosti u svetu poljuljanih prirodnih, istorijskih i moralnih vrednosti... Zato se o Murtiću može govoriti kao o umetniku čiji opus pripada onom krilu evropske kulture i slikarstva koje je zasnovano na etičkim pobudama, a koji je odlučno gradio i čuvao dignitet slike i dostojanstvo slikarstva. Jer, "umetnost ima pravo na svoju zasebnost ne da bi se izdvojila nego da bi svojim modelom bila primer drugim znanjima i drugim praksama" (Filiberto Menna).

GRAFIKA: O "SLIKARSKOJ GRAFICI" I O ANGAŽOVANOSTI

Grafika je u umetničkom opusu Ede Murtića ima poziciju uporednog alternativnog stvaralačkog kontinuuma. Već na početku njegove umetničke avanture ona je naglašeno prisutna: još kao mlad umetnik i kao učesnik antifašističkog rata, Murtić se bavi grafikom "primenjenog" sadržaja. Iz tog perioda proistekla je i čuvena mapa "Jama" ostvarena u saradnji sa Zlatkom Pricom. U tim listovima Murtićevi crteži su deskriptivni i potresno ilustrativni. Iako je obavezna figuracijskoj formi linija je vibrantna, ekspresivna, sugestivna; ona poseduje dejstvenu samostalnost i nagoveštava potonju, tipično murtićevsku, slobodu zamaha i gesta. No, veoma brzo, već tokom pedesetih godina, Murtić će u svojim prvim bojanim grafikama, crtački graficizam zameniti širokim bojanim površinama a potom i karakterističnim, autentično slikarskim gestualizmom. Zapravo, Murtićeva grafika će većito biti obeležena pikturalnim karakterom. Pri tome, umetnik je odista imao istančan osećaj i suverenu sposobnost za logično transponovanje pikturalne u grafičku misao. U tom smislu Murtić će birati grafičke tehnike te će se baviti litografijom a potom i sitoštamptom – onim postupcima koji omogućavaju zavidno preciznu reprodukciju ali i doslednu redukciju pikturalnih u grafičke predstave.

Fundament crne uspostavljen u Murtićevoj slici jeste ona presudna značajka koja će umetniku omogućavati da uspostavi karakterističnu grafičku strukturu svojih listova. Funkcija crne ovde je sasvim specifična – njome se podstiče efektnost upotre-

bljenog bojenog dijapazona. Dakle, crna je kod Murtića – baš kao i sve druge bojene fleke – oslobođena bilo kakvog simboličkog značenja. Ona je presudni regulator ukupne vizuelne efektnosti naslikane ili otisnute predstave. Ona je deo umetnikove izvedbene operativnosti kojom izražava i definiše vlastitu impulsivnost, kojom ostvaruje i akcentuje sopstvenu likovnu misao. Za razliku od crne u Murtićevim slikama, crna u crno-beljoj grafici dobija drugačiji karakter i vlastitu grafičističku svrhovitost pogotovo što je realizovana u autentičnoj linoreznoj tehnici. U tim listovima štampanim 1995. godine postoji tipično grafički kontrast koji ovim listovima obezbeđuje formalnu jednostavnost, izražajnu snagu, potentni ekspresivitet i izvornu, primarnu, štamparsku karakterističnost.

Specifičnost Murtićevih grafičkih ostvarenja predstavlja i angažovanost koja ne potiče iz pikturalnih principa poput one u njegovim apstraktnim slikama, nego iz umetnikove spremnosti na direktnu, skoro anegdotsku deskriptivnost. Murtić nikada nije bio imun na ljudske nesreće, zlo, rat i katastrofe. Zbog toga je često priređivao grafičke mape posvećene dotičnim događajima. Uostalom, "Jama" ostvarena zajedno s Pricom, davno je dosegla ugled jedne od najpotresnijih antiratnih umetničkih reakcija. Očito je umetnik Murtić sasvim intimno i iskreno doživeo Kovačićevo poetsko svedočenje te je 1980. godine ponovio, u drugoj tehnici (serigrafija), novu mapu istoimenog naslova. Reagovao je Murtić i na skopsku zemljotresnu katastrofu (mapa "Skopje u tvojim očima", 1964) a potom na skorašnja ratna zbivanja (mape linoreza "Homage a Dubrovnik", 1993; "Crna jedra", 1995; "Viva la muerte", 2000). U tim listovima Edo Murtić se bezkompleksno bavi angažovanim temama. Umetnik uspeva da ostvari funkcionalnu posebnost grafike, da ispoštuje strukturalnu shemu i grafičkih disciplinovanost a da time ne ugrozi svoj umetnički integritet nego da ga još jasnije razotkrije i izoštri. Čak je i plastičko ustrojstvo Murtićevog crteža ovde koherentnije i "disciplinovanije" jer je gestualni duktus linija i ukupnog crteža primiren i primeren preciznosti vizuelne izjave. U svojoj raspravi "Grafika i poetike kulture i umetnosti" slikar i teoretičar Miodrag B. Protić konstatuje da "tamo gde je slikarstvo dalo najmanje – grafika često daje najviše (socijalna umetnost, rat i revolucija)" a upravo je ta konstatacija bliska ulozi grafike u ukupnom Murtićevom opusu.

Ukupna grafička aktivnost slikara Ede Murtića sastoji se od sukcesivnih i simultanih odnosa angažovane i "slikarske" grafike. U ovom opusu to je značilo i simultanost figuracijskog i apstrakcijskog koncepta. No, ova izložba, ova retrospektiva Murtićevog grafičkog opusa pokazuje kako svi listovi iz umetnikove grafičke radionice pripadaju istom izvoru, istinski personalnom umetničkom shvatanju i konceptu, specifičnom stvaralačkom moralu i jednoj zasebnoj stvaralačkoj etici. Zbog toga je Murtićevo delo, zasigurno, (p)ostalo trajni beleg u hrvatskoj, južnoslovenskoj i evropskoj umetnosti.